

Una estança lluminosa

El laberint de la vida està farcit de camins que transitem de grat, d'esma o per força. Hi ha vegades que estires d'un fil i tot surt a plaer; altres cops les històries es torcen i es redrecen, t'enlaïres o caus en pous. Les variables són infinites, però tenen en comú que - gratificants, indiferents o decebedores- es rar que et deixin a la porta de sortida definitiva on Ariadna espera l'heroi victoriós.

Ara, voldria explicar-vos un curt i recent itinerari que he recorregut per desllorigar una inquietud i que, com és habitual, finalitza en una estança on tens l'opció d'obrir noves portes i explorar noves galeries o enfilars el camí de retorn. No és res transcendent, només una narració que il·lustra una manera d'actuar força compartida: defugir el minotaure, fascinats amb la bellesa dinàmica i harmònica de la teranyina.



Fotografia 1. Rojals

Aquest és l'escenari :

a mig fer del camí de ferradura ancestral que de Rojals (foto: f.1) mena al que va ser poble dels Cogullons (f.2) encara aguanten entre boscatge les runes del Mas de la Baridana (f.3). Una *masia amagada i esporuguida*, en paraules de Josep Iglésies –en el llibre “Les ciutats del Món”- que la va conèixer en els darrers anys en que encara era habitada.



Fotografia 2. Refugi de muntanya del Centre Excursionista de Montblanc (CEM) als Cogullons

Davant per davant del mas hi ha dues baumes gens espectaculars.

Un d'aquests abrics podia haver servit per bastir-hi algun habitatge en temps reculats i per arrecerar-hi corral i/o annexes de la casa principal més recentment (f.4), però és a la segona bauma que om pot contemplar unes pintures singulars que són l'ànima i el centre d'aquest escrit.

L'any 1998, la UNESCO va incloure 757 recintes rocosos amb pintures prehistòriques (d'abans que la història fos recollida en documents escrits) a la llista de Patrimoni Mundial “Art Rupestre de l' Arc Mediterrani de la Península Ibèrica”; 15 d'aquests emplaçaments es troben a l'àrea de les Muntanyes de Prades i la Conca de Barberà i es localitzen majoritàriament pels voltants de Rojals (f.5).

A la Baridana hi ha unes poques pintures que hi porten 8.000 anys si fa no fa però, també, n'hi ha unes altres que “només” tenen uns 500 anys (així que pertanyen a l'Edat Mitjana i estan fetes, doncs, en plena època històrica) (f.6). Són aquestes darreres que em van segrestar l'atenció per les raons que exposaré i em van immersir temporalment en aquell estat mental de gràcia que fa que el món et giri entorn d'un neguit sherlockholmesnià.



fotografia 3. Runes del Mas de la Baridana

Aquest és el relat del recorregut literari:

Diu en Ramon Viñas Vallverdú a la “Guia del Museu d’ Arqueologia de Catalunya: Montblanc, Muntanyes de Prades” que la primera persona que va escriure sobre aquestes pintures i les properes del Portell de Les Lletres va ser en Félix Torres i Amat en una memòria presentada a la *Reial Acadèmia de la història*, l’any 1830, en que assenyalava “una sèrie d’imatges gravades, amb formes abstractes”

Pàgines més endavant, ens comunica que “ la primera notícia que ens arriba sobre l’existència de manifestacions rupestres de les Muntanyes de Prades i de Catalunya prové d’una memòria presentada a la *Real Academia de Buenas Letras*, per Félix Torres i Amat de Palou (nascut a Sallent, Bages)” i segueix: “Aquest erudit eclesiàstic senyalà l’any 1830 (abans de la troballa de la famosa cova d’Altamira), una sèrie de signes esculpits que, segons la seva opinió, mostraven “caràcters moriscos” en una cavitat coneguda amb el nom d’ El Portell de les Lletres ...”



Fotografia 4. Bauma Baridana I

Després, en Viñas puntualitza: “Al segle XIX tot allò que tenia aspecte d’antic pertanyia als moros, tal com ho indiquen els noms de la Roca dels Moros del Cogul i de Cretas” i “Amb el temps, quedarà clar que Félix Torres i Amat mai va estar a El Portell de les Lletres, ja que parla de signes “esculpits” , quan en veritat es tracta de pintures. A banda dels dissenys esmentats, l’autor va registrar a la seva memòria els textos gòtics de l’ Abric de la Baridana II”.

No seguirem el rastre de les pintures prehistòriques ni del seu procés de descoberta i interpretació; n’hi ha documentació de la bona per donar i per vendre. Ens centrarem en les pintures medievals que, aquí, s’anomenen gòtiques pels tipus d’escriptura que presenten.

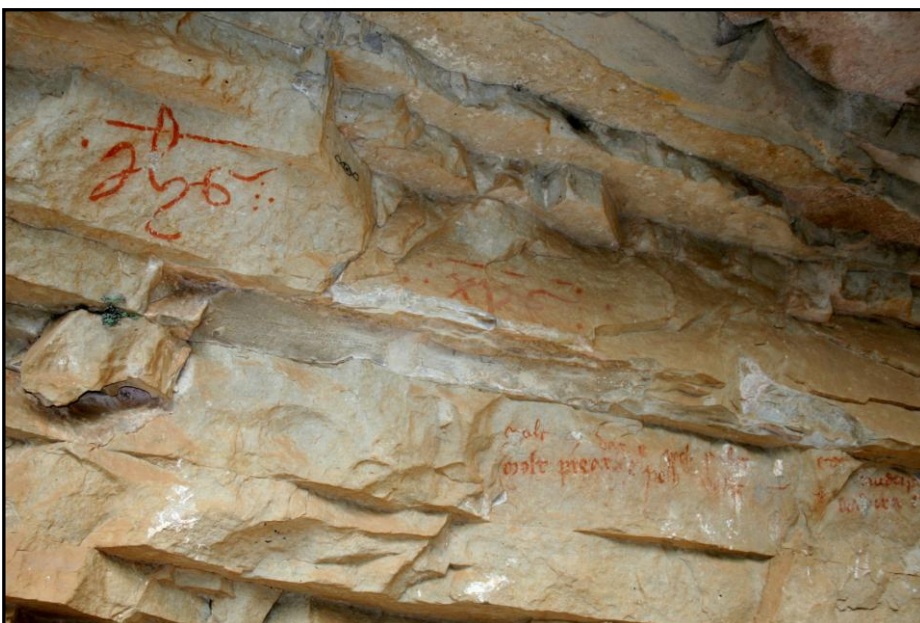
Ara, anirem a un altre autor. Es tracta d’en Josep Insa Montava, un barceloní de naixement però vallenc de criança, que des del 1965 té casa a Rojals.

Ha escrit diversos llibres que interessaran als afeccionats als esports de muntanya, tres dels quals són de lectura inexcusable per a tothom que senti estima per aquestes terres properes.



Fotografia 5. Pintures prehistòriques del Mas d'en Carles

Transcrivim el tros que ens interessa del llibre “La vida tradicional a les Muntanyes de Prades” : “Sembla que Torres Amat, el 1830, tenia coneixement d’unes inscripcions que la gent del país atorgaven als moriscos i en va fer referència en un manuscrit. Però foren una altra vegada Salvador Vilaseca i Josep Iglésies qui ho varen donar a conèixer l’any 1929, ignorant totalment les referències de Torres Amat”.



Continua un xic més avall: “Aquestes inscripcions són definides pels autors com a catalanes en lletra gòtica del segle XV, possiblement obra d’algun monjo del proper monestir de Poblet o d’algun frare de Montblanc. No feren menció d’unes paraules escrites amb signes àrabs”.

Fotografia 6. Pintures medievals

Tornem a la “guia” d’en Viñas, que no ens parla de cap signe ni paraula en àrab i és qui transcriu més acuradament la inscripció gòtica.



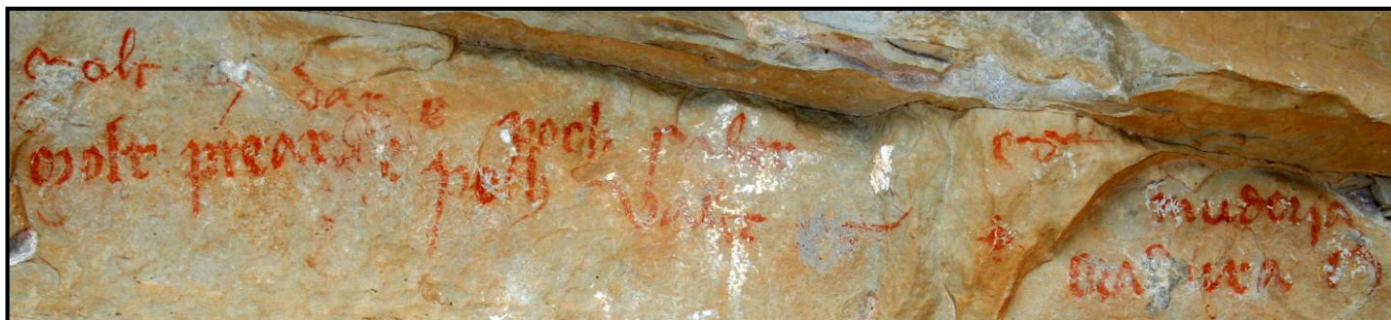
Fotografia 7. Signe prehistòric de La Baridana II

Després de explicar un signe prehistòric (f.7), consistent en un cercle que té un punt central i una ratlla curvilínia exterior semblant a una cua, realitzat a “traç fi i en color vermell ataronjat molt tènue”, ens documenta: “Sobre aquest motiu es va gravar una au de segell medieval i a un nivell superior es poden llegir diverses inscripcions de cal·ligrafia excel·lent, del segle XV. Sembla ser que es tracta de sentències que pertanyen al *Dotzè llibre appellat del Crestià* de Francesc Eiximenis (1484). Tot i que falta un fragment, a la primera línia es pot llegir:

“Molt ... (vanidejar o vanidar) y dar e poch saber es mudoria
Molt prear e poch valer es oradura ...” (f.8)

Es creu que aquestes sentències o invocacions foren realitzades per algun monjo de Poblet o frare de Montblanc. Però caldrà preguntar-se, per a què en un abríc i a qui s’adreça el text?”.

Hi van haver altres lectures: llibres, guies, webs ... , però aquests textos dels dos autors, l’obra dels quals m’ha proporcionat moments emotius d’alt voltatge, expliciten prou contundentment l’embolic mental que se’m va formar i es va apoderar de ferm de la meva curiositat.



Fotografia 8. Setència de Francesc Eiximenis

Recapitulació crítica (recorregut mental) :

Sembla clar que en Torres Amat, o la persona que el va informar, va deduir que les pintures que havia observat representaven signes o lletres que desconeixia (llevat de la inscripció gòtica i alguna figura esquemàtica) i que les va atribuir als moros, donat que el record de la seva estada a les Muntanyes de Prades era ben viu.

Certament, molts dels dibuixos del Portell de les Lletres desconcerten; hores d'ara ningú s'atreveix a interpretar-los. Poden ser ídols, ideogrames, marques, comptabilitats, paraules, síl·labes ... o lletres i poden tenir una funció territorial, clànica, formativa, explicativa, educadora, narrativa, recordadora, astronòmica, astrològica, màgica, religiosa ... qui sap? . De fet, molts d'ells es repeteixen a la zona i a tot el llarg de la mediterrània en pintures i gravats en roques.

Pel que fa als textos gòtics, algú en algun moment històric -que no s'esmenten- es va prendre l'interès suficient per llegir-los, transcriure'ls i esbrinar-ne l'autoria intel·lectual; tasca, aquesta darrera, molt meritòria donat que implica que algú es conegui i recordi prou bé els extensos textos de Francesc Eiximenis com per encaixar-hi la sentència de la Baridana. Vaig intentar verificar aquesta coincidència entre textos i no me'n vaig sortir; tampoc m'hi vaig esmerçar massa, val a dir-ho.

A la Universitat de Girona hi ha un grup especialitzat en aquest autor que, possiblement podria ampliar alguna dada rellevant respecte al text: significat i contextualització d'alguns mots, intencionalitat i destinataris de les frases en el llibre, ... Els ho hauria de demanar alguna persona amb més mèrits acadèmics que els de l'autor d'aquest article.

L'especulació sobre l'autoria material, atribuïnt-la a un frare cistercenc de Poblet o a un monjo montblanquí(f.9), és un exercici que es pot perllongat *ad infinitum*.

El llibre de Fra Eiximenis, que sembla l'origen de les sentències de La Baridana, va ser escrit entre el 1385 i l'any següent i en desconec la difusió al s.XV però, forçosament, els exemplars sortits dels *scriptorium* monacals devien voltar per recintes religiosos i alguns castells i palaus.



Fotografia 9. Església del convent de Sant Francesc. Montblanc

Encara que de lletrats no n'estaven sobrats per aquelles centúries, tenim constància que les Muntanyes de Prades van acollir diversos ermitans i ermitanes amb una formació prou sòlida i suficient com per ser candidats possibles a autor/a de les pintures: Fra Marginet a la cova de la Pena, La princesa Elionor d'Urgell - acompanyada de dues beguines - a Sant Joan de la Muntanya o Bernat Boil a l'Abellera de Prades (f.10), per posar els exemples coneguts.

És possible que l'ocell heràldic que diuen que s'havia incorporat damunt la pintura prehistòrica ja existent fos una pista fonamental per esbrinar l'autoria misteriosa del text però, hores d'ara, està destruït i desconec si algun estudiós en va fer cap còpia o fotografia.

Està documentada la presència de Ramon de Perellós a Prades aconsellant la reina vídua Margarida, abans que aquesta es retirés definitivament al monestir cistercenc de Bon Repòs a Poboleda o l'estada d'uns dies a l'ermita de Sant Joan de la Reina Maria per a visitar a Elionor. Així que cal suposar cert tràfec de l'estament nobiliari i militar de l'època pels masos i boscos d'aquestes contrades, a banda de recaptadors d'impostos, frares propietaris o ermitans troglodites.

Tampoc es pot excloure que les pintures es fessin en algun segle posterior i fossin copiades d'un llibre editat al s.XV (d'aquí el datar-les com es va fer) pel mossèn, posem, que tal volta acompanyés els enterraments dels traspassats dels Cogullons quan recorrien el camí cap al cementiri de Rojals, portant el difunt a lloms de muls o mules fes fred o calor, i que tenien en el mas i les baumes refugi, recer i potser manduca i algun tast espirituós ...

Tot plegat, mal filtre per treure'n l'aigua clara.



Fotografia 10. Ermita de l'Abellera. Prades

Malgrat aquests “*divertimentos*” imaginatius, encara resta dempeus la pregunta que, encertadament, plantejava en Viñas: “*per a què en un abric i a qui s’adreça el text?*”. No gosaria contestar ni tinc la més mínima intuïció de com esbrinar-ho, pacient lector!.

Ara bé, de les moltes incògnites que plantejaven les lectures fetes, n’hi havia una que em neguitejava i m’engrescava per damunt de les exposades fins aquestes línies: Hi figurava alguna paraula en àrab a la Baridana ?. En Josep Insa així ho pensava.

Si hi haguessin restes andalusines escrites, no haguessin cridat l’atenció dels estudiosos arabistes ?

Per resoldre la qüestió punyent calia enfrontar-se amb una primera dificultat impensable: no vaig trobar per enlloc documentació gràfica del text gòtic ni cap altre menció a les

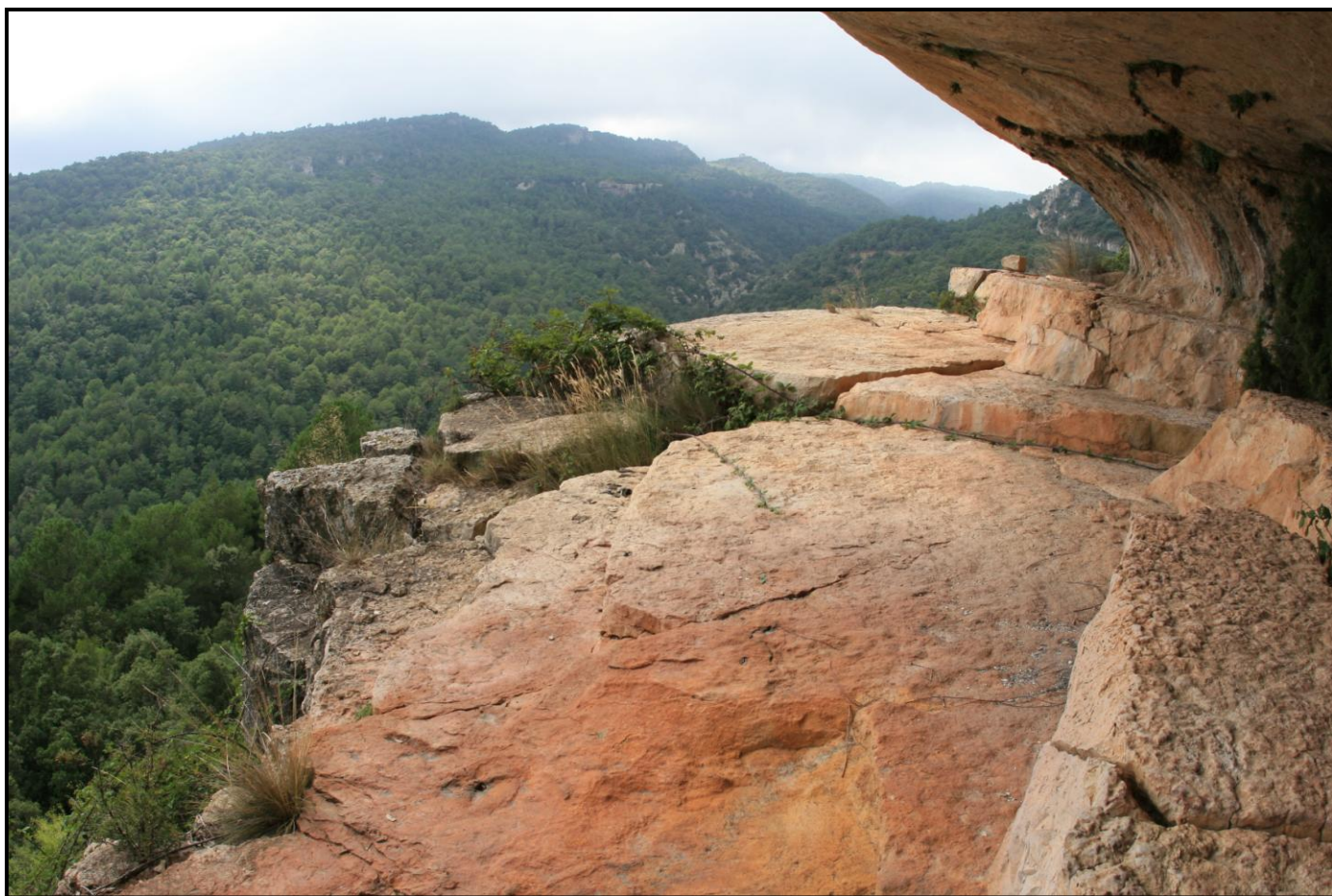
paraules o signes que l'envoltaven. Cert que en el Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre (CIAR) de Montblanc hi ha un panell amb fotografies explícites, però jo en aquell moment no l'havia visitat i no ho sabia.

Tota l'atenció dels llibres especialitzat i les webs relatives al tema -que he pogut consultar- recau sobre les pintures estrictament prehistòriques, de les qual es disposa de tota mena d'explicacions, dibuixos i fotografies però, com que al text gòtic se'l considera de segon ordre - i quan s'esmenta se'l considera una raresa que defuig el tema d'estudi - s'hi passa de puntetes i no es documenta gràficament.

L'acció:

Cap a la cua d'agost, vaig decidir allò de “si la muntanya no ve a Mahoma, Mahoma anirà a la muntanya”. Equip de fotografia, mapa, la roba imprescindible, un entrepà i ... anem-hi, que ja trobarem la font !

Coneixia el camí perquè el primer tram coincideix amb el que havia triat en altres ocasions per acostar-me al “santuari íntim” del Mas d'en Carles (f.11). En aquest cas, a més, coincidia íntegrament amb un fragment del GR171. A l'aguait dels senyals paral·lels blanc i vermell i fot-li que és baixada !

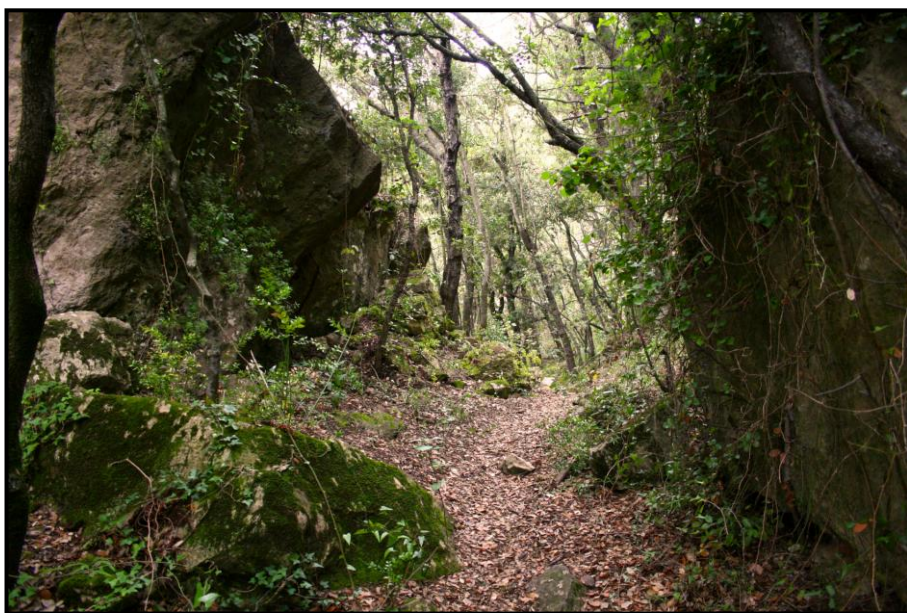


Fotografia 11. La Vall de La Baridana des del Mas d'en Carles

Arribar-se al Mas de la Baridana des de Rojals és un passeig per diversos paisatges de conte agrupats en una distància que recorres sense ni adonar-te'n.

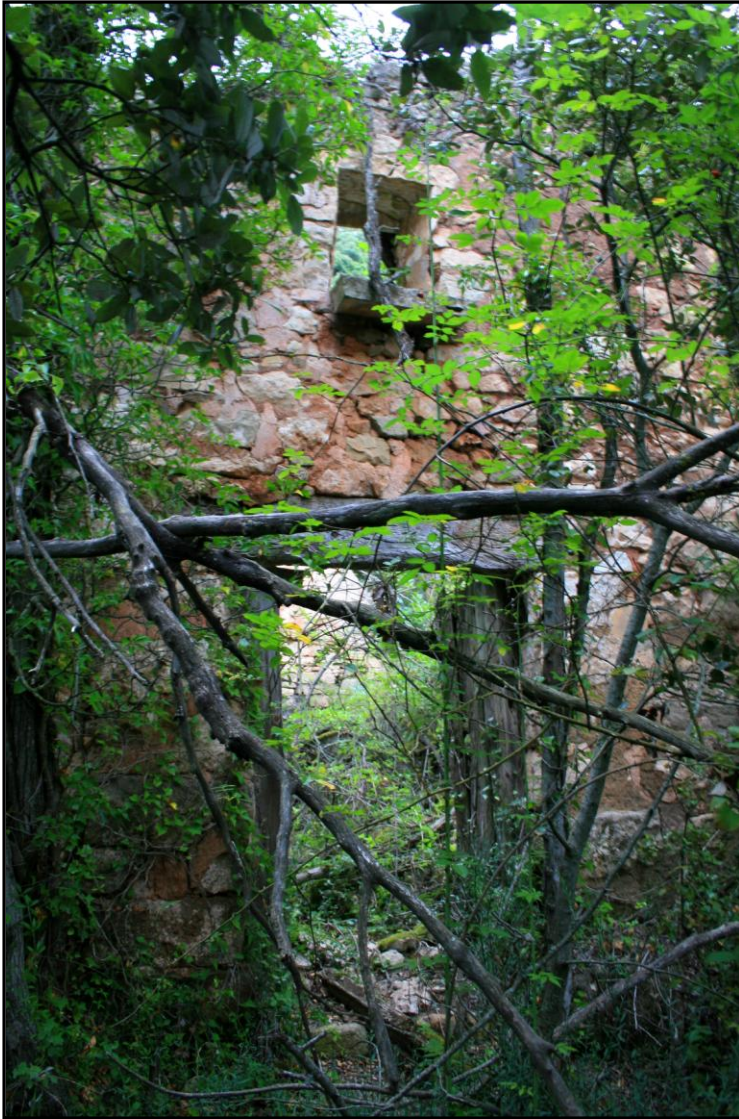


Fotografia 12. Cal endinsar-se en el bosc



Del camí que neix als afores de Rojals a la pista del Mas – Casa Rural – de l'Arlequí per anar a travessar uns camps de cereals fins a un camí boscós amb baixades pedregoses (f.12) i seguir per un camí planer encatífat de pinassa ... camines embadalit ara per horitzons oberts, ara pendent de l'esbarzer (tot tastant la mora que et convida a ran de nas), ara esquivant la pedra que et pot torçar el turmell,

ara preguntant-te quanta estona et manca i, tot d'un cop, passes unes roques que flanquegen el caminó i ets en el bosquet màgic d'alzines que serveix el tresor.



Fotografia 13. Runes del Mas de la Baridana

Com que estava il·lusionat i nerviós, em vaig moure per la zona ràpid i a batzegades, com llangardaix arrauxat pel sol, atent dins el somieig.

Vaig localitzar el Mas (f.13) entre la vegetació i vaig veure allò que devia haver estat una pica amb aigua portada d'alguna font, en altres temps, després d'ensopegar-me necessàriament amb les pintures.

Per fi podia observar les frases i paraules que m'havien portat de corcoll : les dues sentències de Fra Eiximenis, un grup de tres lletres que semblaven una X, una V i un signe desconegut per a mi (f.14), un altre signe que podia ser una paraula (f.15) - sobre una pedra sobresortint enmig de la frase del franciscà - i un altre grup de lletres que recordaven, efectivament, la bella escriptura àrab (f.16). I, tot això, en un nivell superior del signe prehistòric que ja havia vist en els llibres.

Hi havia rascades sobre totes les pintures i, fins i tot, trossos de roca arrencats. És



Fotografia 14. Segle XV, escrit XV s

lamentable que hi hagi persones que contribueixin a destruir un document històric que pertany a tots els homes i dones d'aquest món i, total, per endur-se un polsim de pigment vermell o que arrenquin fragments de bauma o que dibuixin amb un instrument punxant sobre un signe que fins aquell moment havien respectat més de dues-cent generacions continuades d'humans suposadament més primitius.

Vaig fer fotografies a dojo, vaig seure a menjar sense beure i vaig aprofitar uns minuts per restar en un petit recolliment, amarat de respecte al lloc, abans d'emprendre la tornada.

Gestions i ajuts :

D'àrab, no en se un borrall. Desconec què i com parlaven i escrivien els pobladors del territori que acabarem anomenant Valiat de Siurana (més per delimitar una zona que per referir-nos a un moment històric concret), suposant que alguna d'aquelles inscripcions hagués estat realitzada per un d'aquells personatges remots, que ja era suposar!.

Podia mostrar-ho a alguna de les persones nascudes al magreb que em són veïnes però en Josep Insa ja ho havia intentat amb altres magrebins sense obtenir resultats.

Entrat el setembre, vaig decidir tirar pel dret i gosar dirigir-me a alguna autoritat en la matèria. Em vaig decantar per la Dra. Dolors Bramon i, perdent la vergonya que em caracteritza, vaig trucar-la al seu despatx de la Universitat de Barcelona.

La Dra. Bramon, professora titular del Departament de Filologia Semítica (secció d'estudis àrabs i islàmics) de la UB, és una persona afable que es va interessar de seguida per tot allò que li explicava i es va mostrar oberta a examinar les pintures per deduir-ne el seu origen lingüístic, cas de veure-ho clar, o de enviar-les a una especialista de la Universitat de València en qui confiava de ple. Em demanava que li enviés les fotografies per correu.



Fotografia 15. Hi posa, simplement, es

La feina d'endegar el nou curs i el meu tarannà indecís, que m'impel·lia a adreçar-me adequadament a la doctora i no trobava la forma pulcra que em convencés, van endarrerir excessivament la tramesa de la informació que se'm demanava.

Mentrestant, havia comentat la meua recerca amb persones properes i el meu germà i el meu amic Quico van decidir-se a anar fins el Mas per veure les pintures “in situ”.

D’aquesta excursió em van arribar dues notícies que vaig celebrar : el meu germà Jaume havia observat que, assegut a la bauma més extensa, es podia veure el mar per entre les muntanyes – freqüent en els poblets encimbellats i masos roquers propis d’aquests rodals però sorprenent en aquest mas entaforat - i el meu amic Francesc Bofill havia esbrinat el significat del misteri que més se’m resistia i que us desvetllaré uns paràgrafs més avall.



Fotografia 16. JHS

Per aquells atzars de la vida, dues o tres setmanes més tard, viatjo de cap de setmana a Montblanc – com acostumo a fer – i em trobo amb una invitació per assistir a unes Jornades sobre la figura d’Anselm Turmeda que tindran lloc a la Vila.

No sóc a temps a la conferència que s’imparteix el matí del dissabte a l’església del convent de Sant Francesc, que és davant mateix de casa i on es creu que podia haver passat algun temps de joventut el nostre monjo mallorquí - savi i escriptor medieval, convertit a l’Islam - però podré anar a la taula rodona que tindrà lloc a la tarda a la seu del Consell Comarcal de La Conca de Barberà. I, sabeu qui és un dels ponents ?, doncs la Dra. Bramon. Ves per on!

Les ponències, un goig. La trobada amb la Sra. Dolors, en finalitzar la seva erudita i xocant intervenció, figures d'un altre paner. El moment era inadequat de nassos: a la sortida de la sala i empaitada per diverses persones que volien contactar-hi o felicitar-la.

Malgrat la inconveniència, era una oportunitat irrepetible. Em colo com puc i em presento. Es recordava de la meva trucada. Li ensenyo les fotocòpies de les fotografies de les pintures que, un altre fet atzarós, m'havia endut aquell cap de setmana en una carpeta i, de moment, la fan dubtar.

Li explico que ara ja se que no són andalusines i li poso la fotocòpia de la principal i més clara cap per amunt i, ella, desxifra "ipso facto" de què es tracta enmig d'un xivarri considerable i demandes de pas; puix estem aturat a prop de la porta i destorbem la sortida .

Aclarit el tema, em demana les fotocòpies, les hi lliuro encisat i agraït i ens acomiadem. Bellíssima persona, natural i acollidora, la doctora Bramon.



Abric de La Baridana I

“Així ens enganyem amb l’aparença de les coses. L’home és un visionari ingenu, després de tot; s’enlluerna amb qualsevol miratge, es commou amb qualsevol transformació falsa.”

Del “Viatge literari per la Vall del Gaià. Les terres altes”.
Josep Santesmases i Ollé.

Un cop resolt, sembla tan clara la lectura de la totalitat de les inscripcions que acompanyen el text que hom no pot creure que no s’hagin divulgat abans. Però, allò que resulta constatat és que ens han intrigat, marejat i fet fantasiejar a uns quants per aquella raó que Conan Doyle posa en boca de Sherlock Holmes, parafrasejant Tàcit : “*omne ignotum pro magnifico*”, que ve a dir, tot allò que és desconegut hom s’ho agafa com a meravellós.



Vestigis, encara dempeus, del Mas de La Baridana

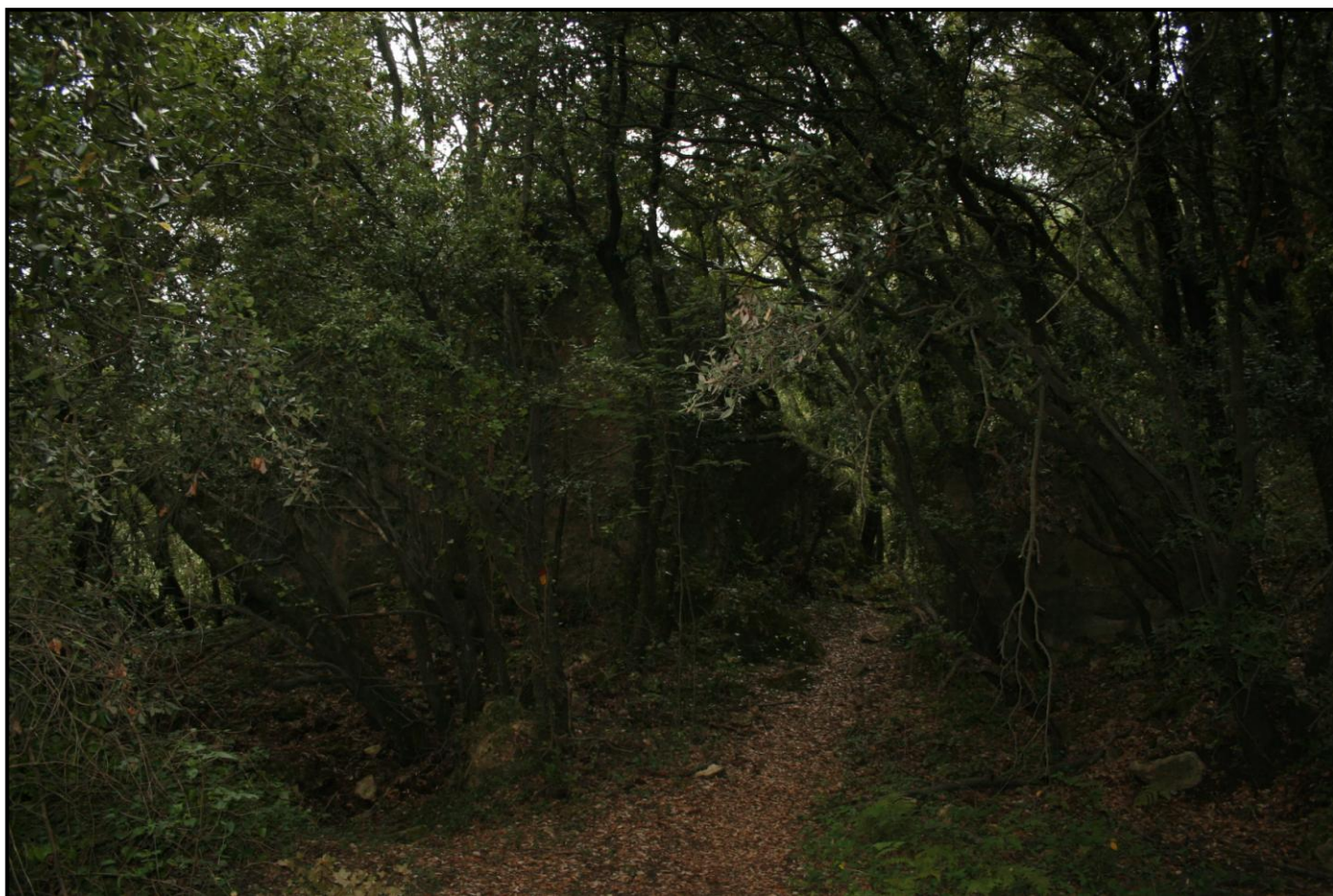
Segur que vostè, tu, sofert lector que m’ha o m’has acompanyat en aquesta llarga crònica trobaràs simple identificar una **j** o una **i**, una **h** i una **s** formant l’acròstic **JHS** o **IHS** en la grafia més enigmàtica de les pintures de la Baridana (f.16).

JHS son les tres primeres lletres en grec d’aquell que anomenem Jesús. N’hi ha que hi han volgut veure les inicials de Jesús Home i Salvador. També n’hi ha que atorguen poders curatius, salvífics i/o màgics a l’acròstic en sí mateix i per la seva sola presència.

El signe darrere el **XV** és una **S** idèntica a l'anterior, referint-se a segle i posant-la en posició posterior, com era usual llavors(f.14). No deixa de sorprendre que es datï una pintura mural amb el segle en curs però ningú pot afirmar que totes les pintures que són objecte d'aquest humil estudi siguin filles de la mateixa mà i moment, fins que no es realitzin proves científiques.

La grafia rara de la pedra sobresortida és una **e** original mig esborrada i una **S** com les altres que no va sortir prou bé, potser pels bonys de la superfície pintada o perquè fos repassada per alguna mà no tant afinada, que maldava per conservar un text antic(f.15).

El fet de que falti una paraula sencera al començament i que la primera i la darrera paraules de les sentències semblin fetes per alguna persona que intenta copiar la cal·ligrafia perfecta de la part central del missatge, fa suposar que el presumpte restaurador benintencionat va intentar que no es perdessin els fragments que potser encara es veien mig esborrats o que ell recordava. La **S** final es diferent de la resta i, això, és un indicatiu a considerar.



Les Restes del Mas cal cercar-les dins la boscúria

Serrells:

Vaig quedar per telèfon i, la meva muller i jo, varem pujar a Rojals un dissabte al matí per explicar les troballes a en Josep Insa. Ens va rebre la seva esposa, que estava cuidant de les plantes en el caminet d'entrada al pati -antiga era- i a la casa, un niu d'àligues braçat pels quatre vents que domina un territori amplíssim.

Tinc un record entranyable de la trobada. Admiro aquest home de País. Flairant l'aroma d'un cafè, vaig escoltar com em demanava que escrivís un article amb les dades recollides i ... paraula obliga.

Vaig triat La Planenca, que és la revista en la què escric de tant en tant, per fer efectiu el meu compromís i en record de persones que com Josep Iglésies o Josep Santemases o Josep Insa i tants d'altres han cregut que per petit i rural que sigui un indret conté, igualment, el cosmos sencer. L'article que ara llegiu al Foradot és aquell mateix de l'estiu de 2008 amb petites variacions.

I ja no ve d'aquí si, per acabar, us faig una confidència i us explico que m'inquietava la paraula *mudoria* (f.17). Podia assimilar-la a mudar, canviar, però no m'acabava de fer el pes. Vaig recórrer a la xarxa i només responia a una entrada.



Fotografia 17. Mudòria

Sortia en un article de Pere Català i Roca que deia: A “El llibre vermell de l’Arboç”, transcrit per Beatriz Canellas Anoz i Rafael Conde i Delgado de Molina i editat per la Diputació de Tarragona el 1991, figuren uns “Annals (1499-1506)” dels quals retenim aquestes notícies de tipus mèdic: “En ditas anyadas fonch huna cruell malautia de mal de Sant Ment, so és de gran dolor ab las conguntas, morian-na pochs mes no sanavan perfetament may. (...) Deu tramès altra malautia cruell que li diam mal de **mudoria**, so es, dins hun dia perdían lo seny e tornavan fols francés, ab dos tres dia e al més VI dias, morian. E més era dita malautia ab los homas de L anys ensús, e més ab donas”

Les pintures, ¿ responen a un encanteri en què es relaten malalties atribuïdes a l'ànima i s'hi destaca un JHS que pugui actuar com a exorcisme ? Una porta més per obrir i seguir, o tornar a tancar, de tantes com resten inexplorades en aquesta petita estança enlluernadora.

Al lector que no m'hagi seguit fins al final d'aquest relat exhaustiu he de dir que no li retrec. De vegades cal fer com aquell insecte minúscul i espavilat que, enlloc de d'encantar-se en fils, travessa la teranyina per algun dels molts forats que conté o com Dédal que, atrapat en el laberint amb el seu fill Ícar, s'empesca ales de cera per fugir per un sostre que és cel.

Text i fotografies

MEMPHIS

